
(нарис, есе, памфлет, фейлетон), у жанровій природі яких – особистісне, творчо-образне моделювання світу, виступали позаконтекстними формами тоталітарної культури. Поступальний розвиток жанрово-стилістичних ознак цих газетних творів був просто неможливим.

Список використаних джерел

1. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского / М.М. Бахтин. – М.: Худ. литература, 1979. – 470 с.
2. Здоровега В.Й. Теорія і методика журналістської творчості: Навчальний посібник. – Львів: ПАІС, 2000. – 180 с.
3. Єрмоленко С. Нові комунікативні технології і мовна культура журналіста / С. Єрмоленко // Вісник Львів. ун-ту. Сер. Журналістика. – 2003. – Вип. 23. – С. 11-17.
4. Солганик Г.Я. О новых аспектах изучения языка СМИ / Г.Я. Солганик // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10. Журналистика. – 2000. – №3. – С. 31-39.
5. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М.М. Бахтин. – М.: Худ. литература, 1975. – 503 с.
6. Кройчик Л.Е. Поэтика комического в произведениях А.П.Чехова / Л.Е. Кройчик. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1986. – 278 с.
7. Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ-початок ХХ ст.) / М.А. Жовтобрюх. – К.: Наук. думка, 1970. – 303 с.

The peculiarities of forming of the regional press genres system is discussed in the article. The linguistic and stylistic specifics of the journalistic discourse in totalitarian journalism period are analyzed.

Key words: genre, system of genres, journalistic world view, recipient, addresser, chronotope, text, newspaper language.

УДК 007 : 304 : 070

О. Ю. Брягунова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОДОРОЖНІЙ НАРИС В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТАХ: ТЕМАТИЧНА ПАЛІТРА ТА ПРОБЛЕМАТИКА

У статті досліджується подорожній нарис у сучасних українських газетах. Коротко зазначено особливості жанру. Подано аналіз тематики і проблематики подорожніх нарисів у сучасній українській пресі.

Ключові слова: нарис, подорожній нарис, тематика, проблематика, сучасні українські газети.

Актуальність. У сфері соціальних комунікацій сьогодні відбуваються процеси, які не можуть не позначитися на інформаційному наповненні вітчизняних засобів масової інформації. Відповідно змінюється тематика, проблематика публікацій. Дослідження подорожнього нарису особливо важливе у період активного розвитку глобалізацій даних процесів. Адже цей жанр відкриває можливість глибше розглянути соціальні проблеми, зосередившись на конкретному місці, та водночас показати їх у значно більшому масштабі, порівнявши кілька населених пунктів, регіонів, країн.

Об'єктом дослідження є публікації у жанрі подорожнього нарису у сучасній українській періодиці. **Предметом** – особливості тематики подорожніх нарисів газет «Дзеркало тижня», «Рівне-Ракурс», «Хрещатик».

Метою дослідження є визначити особливості тематики подорожніх нарисів у сучасних українських газетах. Відповідно було виділено такі **завдання:** з'ясувати, які теми та мікротеми найчастіше притаманні подорожнім нарисам; проаналізувати проблематику публікацій.

Подорожній нарис у вітчизняній журналістикознавчій науці розглядається переважно у контексті дослідження нарису та художньо-публіцистичних жанрів в цілому. Серед сучасних науковців, які приділяли увагу подорожньому нарису у своїх працях, можна виділити В. Здоровегу [5], В. Шкляра [3], М. Євдокимова [4], О. Тертичного [7], М. Кіма [6] та інших. Значний науковий доробок радянських вчених. Адже у радянському журналістикознавстві подорожній нарис активно досліджувався. Ці праці здебільшого втратили свою актуальність, бо у них розглядається подорожній нарис з позицій пропаганди та ідеології. Тому сьогодні існує потреба у нових глибоких дослідженнях подорожнього нарису, адже він, як і жанри журналістики в цілому, постійно розвивається, змінюється.

Перш ніж розглянути тематику та проблематику подорожніх нарисів у сучасній періодиці, потрібно визначити місце подорожнього нарису в системі художньо-публіцистичних жанрів, виділити його жанрові особливості. Це дозволить зрозуміти мету та завдання використання подорожніх нарисів.

Науковець В. Здоровега розглядав подорожній нарис як різновид жанру нарису – художньо-публіцистичного жанру, «у якому досліджуються реальні життєві явища через людські долі та характеристики з метою впливу на соціальну практику, формування особистості, її орієнтації у системі соціально-політичних і духовних цінностей»

[5, с. 245]. Дослідник М.Євдокимов також наголошує, що у подорожньому нарисі найчастіше переплітаються ознаки різних видів жанру: «Як і проблемний, подорожній нарис вбирає в себе замальовку, у тому числі, і портретну; у ньому запам'ятовуються і характери героїв, і обставини, у яких вони діють» [4, с. 153]. Водночас дослідник зазначає, що у подорожніх нарисах ставлять складні проблеми й пропонують шляхи їх вирішення. М. Євдокимов акцентує увагу на тому, що журнальний і газетний подорожній нарис мають свої особливості. Останній здебільшого обмежений в обсязі, проте «у ньому ставляться і вирішуються найважливіші питання життя, про які автор повинен вміти сказати коротко, яскраво, правдиво» [4, с. 153].

Російський дослідник М. Кім побудував внутрішню жанрову типологію нарису на основі двох характеристик: об'єкт зображення і характер оповіді. Подорожній нарис науковець відніс до художньо-образотворчого виду нарису, основною ціллю якого є «опис авторських вражень від побаченого, почутого і пережитого, тобто у них дуже подієве начало» [6, с. 207]. М. Кім акцентує увагу на тому, що у подорожньому нарисі багато що залежить від цілей, поставлених автором. Тобто, «якщо необхідно познайомити читачів з маршрутом подорожі, то тут доцільні образні описи дійсності, дотримання хронологічної послідовності у викладі матеріалу, тематична організованість фактів тощо. Якщо ціллю твору є проблемний опис, то на перший план повинні вийти авторські судження про побачене» [6, с. 211]. Водночас, дослідник вважає, що у всіх подорожніх нарисах необхідно надавати колорит подорожі. Однією з характерних рис цього виду нарису є широта тем, які піднімаються.

Радянські науковці, зокрема, В. Ампілов [1], Т. Беневоленська [2], розглядали жанр подорожнього нарису, акцентуючи увагу в першу чергу на його пропагандистських функціях та важливих соціальних завданнях. Нинішні дослідники серед основних функцій подорожнього нарису виділяють висвітлення актуальних проблем та позиції автора, його суб'єктивної оцінки дійсності тощо. Тобто, у сучасному журналістикознавстві науковці наголошують перш за все на соціальній ролі подорожнього нарису. Це, відповідно, повинно відобразитися у тематиці публікації цього жанру.

В українській періодиці подорожній нарис почали активно використовувати напочатку ХХ століття. Для прикладу розглянемо подорожні нариси «Мандрівка на Українське Підлясся» І. Нечуй-Левицького, який вперше опублікований в 1872 р. у часописі «Правда» та «Подоріжжя з Полтави до Гадячого» Панаса Мирного. У цих творах автори не обмежувалися темою подорожі: не тільки передавали враження від побаченого, але й піднімали ряд проблем. У «Мандрівці на Українське Підлясся» І. Нечуй-Левицький зосередився на таких проблемах: вплив польсько-католицької пропаганди, занепад української мови, поява русинів на території Галичини тощо. Панаса Мирний у нарисі «Подоріжжя з Полтави до Гадячого» розглядає проблему вбивства, через призму стану тогочасного суспільства. У даних творах відображені соціальних явищ та присутні роздуми над проблемами суспільства – елементи подорожнього нарису, про які зазначають сучасні науковці.

Нині жанр подорожнього нарису на шпальтах української періодики має свої особливості. Дослідницею був проведений моніторинг публікацій у жанрі подорожнього нарису у періодичних виданнях: всеукраїнській газеті «Дзеркало тижня», рівненській обласній газеті «Рівне-Ракурс», київській муніципальній газеті «Хрещатик». За період 2009-2010 рр. загалом у всіх газетах було опубліковано 38 подорожніх нарисів: 17 – у «Дзеркалі тижня», 13 – у «Хрещатику», 8 – у «Рівне-Ракурс». Дослідницею було проведено тематичний контент-аналіз цих текстів. Головною темою усіх подорожніх нарисів є подорож до певних географічних об'єктів. 19 публікацій було присвячено українським населеним пунктам, решта – закордонним мандрам. Були випадки, коли в одному подорожньому нарисі розповідалося про кілька місць, де побував автор. Найчастіше Україні присвячені публікації газети «Хрещатик» – 11 матеріалів з 13, найменше – у «Рівне-Ракурс» – 2 з 8. У «Дзеркалі тижня» 7 з 17 публікацій стосувалися української території. За межами України найбільше подорожували журналісти «Дзеркала тижня»: загалом у 17 подорожніх нарисах розповідається про 15 населених пунктів.

У результаті дослідження було виявлено, що у всіх матеріалах домінували такі мікротеми: історія відвіданих місць – приблизно 85% публікацій; пам'ятні місця – приблизно 55%; особливості архітектури – приблизно 68%; транспорт – 39%; харчування та місцева кухня – приблизно 34%; відомості про місцеве населення – приблизно 29%; природа – приблизно 52%; культура – приблизно 16%. У публікаціях «Хрещатика» найбільше уваги приділяється історії, архітектурі та природі відвіданих місць, газети «Дзеркала тижня» – історії, архітектурі, пам'ятним місцям, місцевій кухні, «Рівне-Ракурс» – історії та архітектурі. Аналізовані подорожні нариси мали й інші мікротеми, загальна кількість яких не перевищує 10%. Так, наприклад, публікації «Дзеркала тижня» містили такі мікротеми, як: зелений туризм в Україні, підготовка до подорожі, політична та соціально-економічна ситуація, злочинність. Автори газети «Хрещатик» торкалися інших мікротем: тарифи на комунальні послуги, народна медицина. У матеріалах «Рівне-Ракурс» були такі мікротеми, як: події Великої Вітчизняної війни, патріотизм місцевого населення, екстремальний туризм. Загалом тематичний контент-аналіз продемонстрував, що тематична палітра публікацій всеукраїнської та регіональних газет приблизно однакова.

Дослідження проблематики подорожніх нарисів показало, що у більшості публікацій висвітлення проблем як таких відсутнє. Автори обмежуються описами побаченого та наданням отриманих відомостей про місцевість. Найчастіше про проблемні явища зазначалося у публікаціях газети «Дзеркало тижня». Зокрема питання розвитку туризму в Україні піднімає П. Семиволос у нарисі «Закарпаття: Афродіта, сакура і джипсі-стріт» (Дзеркало тижня. – 2010. – №18). Авторка наголошує на тому, що Закарпаття має великий туристичний потенціал, але місцеві жителі не можуть власними силами налагодити інфраструктуру, відновити історичні пам'ятки. П. Семиволос

зазначає, що це питання не обмежується регіональним рівнем, воно характерне для всієї вітчизняної туристичної індустрії. Проблеми українського туризму розглядав С. Захарін у подорожньому нарисі «Славське: до високого сезону готові» (Дзеркало тижня. – 2009. – №46). У публікації йдеться про негативний вплив економічної кризи на реалізацію інвестиційних проектів у Славському. Також піднімається питання недоликів українського законодавства, яке завадить надходженню інвестицій у туристичну галузь.

Проблему розвитку туризму в Україні підняв також В. Худицький у матеріалі «Назарет галицької інтелігенції» (Дзеркало тижня. – 2010. – №24). Журналіст розповідає про занедбані пам'ятки архітектури, кладовища, дороги та комунікації міста Угніва. Водночас автор називає причини такого занедбаного стану: бездіяльність влади, відсутність належного фінансування. У подорожньому нарисі згадується про те, як французькі туристи захоплено милувалися експонатами місцевого музею старожитностей. Таким чином, В. Худицький показує інший аспект проблеми: самі ж українці не вміють цінувати культурну спадщину, яка їм дісталася у спадок. У подорожньому нарисі відображено складне соціально-економічне становище місцевого населення. Про Угнів розповідається і у публікації Н. Марків «Червоноград – західна столиця шахтарів» (Хрещатик. – 2010. – №98 (3729)). Порівняння цих двох подорожніх нарисів дає змогу побачити відмінність підходу авторів до відображення проблем соціальної дійсності. Якщо В. Худицький описує побачені ним проблемні явища, то Н. Марків у своєму матеріалі оминає їх та обмежується порівнянням міста із «занедбаною скринькою з коштовностями».

До порівняльної характеристики двох країн України та Швейцарії вдалася у подорожньому нарисі С. Кабачинська «Швейцарія: вільна країна вільних людей» (Дзеркало тижня. – 2010. – №24). Авторка зазначає схожість природних красот та водночас піднімає важливе питання: «Але, спостерігаючи за всім, що діється в сучасній Україні, не можеш позбутися думки: може, ми самі в цьому й винні? Може, ми й накликаємо на себе всі біди – безвідповідальністю, відмовою від самостійності, нездатністю бути один за всіх і всі – за одного?» С. Кабачинська завершує подорожній нарис описом київського вокзалу. Таким чином, вона підкреслює вражаючий контраст, який відчувається після подорожі Швейцарією, та змушує читача замислитися над тим, чому у нас не так, як у людей.

Проблема конфлікту між етнічними групами розкривається у подорожньому нарисі В. Мартина «Волоський вузол» (Дзеркало тижня. – 2009. – №48). Автор розповідає про соціальне напруження між українцями і волохами у селі Порошковому, що на Закарпатті, яке ризикує перерости в конфлікт на міжетнічному ґрунті. У нарисі показано історію та причини ворожнечі двох громад. Водночас журналіст зазначає й інші проблеми, які погіршують ситуацію у селі: «городню» злочинність, самозахоплення земель, бездіяльність влади.

На сторінках газети «Хрещатик» загалом лише один подорожній нарис розкривав проблемні явища. Публікація В. Чечила «Море вражень далеко від моря» (Хрещатик. – 2009. – №102 (3548)) містить релігійну проблематику. У цьому матеріалі автор акцентував увагу на конфлікті між представниками духовенства Київського патріархату та проросійськими організаціями, через що у Чернігові не працює церква. У газеті «Рівне-Ракурс» лише у двох подорожніх нарисах автори помітили певні проблеми під час своїх подорожей. У публікації Р. Свириди «Доброго ранку, Італіє!» (Рівне-Ракурс. – 2009. – №417) коротко зазначається про труднощі життя українських заробітчан в Італії, а у матеріалі О. Сонях «Спадщина князів Чарторийських» (Рівне-Ракурс. – 2009. – №424) розповідається про занедбаний стан та руйнування пам'яток історії та архітектури у місті Клевані.

Дослідження подорожнього нариса показало, що сьогодні переважна більшість матеріалів у цьому жанрі присвячена описові відвіданих автором місць та містять рефлексію з приводу пережитого після подорожі. Лише у 8 з 38 проаналізованих публікацій автори чітко показують проблемні явища у суспільстві. Найбільша їх кількість була опублікована на сторінках всеукраїнської газети «Дзеркало тижня» (5 матеріалів). Проблеми, підняті у подорожніх нарисах усіх трьох газет, стосуються лише України.

Журналісти обмежуються описом місцевості, рефлексією з приводу пережитого після подорожі та наданням відомостей про відвідану територію. Тобто, більшості проаналізованих подорожніх нарисів не притаманні дослідження життєвих явищ, про які зазначав В. Здоровега, пошук шляхів вирішення актуальних проблем, про який говорив М. Євдокимов. На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що на сторінках досліджуваних газет домінують подорожні нариси, основна функція яких зводиться до розважальної та просвітницької.

Список використаних джерел

1. Ампилов В. А. Современный газетный очерк / Ампилов В. А. – Минск : Издательство «Наука и техника», 1972. – 240 с.
2. Беневоленская Т. О языке и стиле газетного очерка / Беневоленская Т. – М. : Издательство Московского университета, 1973. – 80 с.
3. Грищенко О. М. Основи теорії міжнародної журналістики / О. М. Грищенко, В. І. Шкляр. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. – 304 с.
4. Євдокимов М. О. Жанри журналістики. Хрестоматія (з коментарями автора) : навч. посіб. / Євдокимов М. О. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2005. – 328 с.
5. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості: підруч. – 2-ге вид., перероб. і допов. / Здоровега Володимир Йосипович. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с.

6. Ким М. Н. Жанры современной журналистики / Ким Максим Николаевич – СПб. : Издательство Михайлова В.А., 2004. – 335 с.
7. Тертычный А. А. Жанры периодической печати: учеб. пособие для студ. вузов / Тертычный Александр Алексеевич – М. : Аспект Пресс, 2000. – 312 с.

The article investigates the travel essay in modern Ukrainian newspapers. There are distinctions of this genre. Also the analysis of themes and problematic of travel essays in modern Ukrainian press is presented in this article.

Key words: essay, travel essay, themes, problematics, modern Ukrainian newspapers.

УДК 070.41(477.84)

О. К. Вільчинський

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ЖАНРОВА ПАЛІТРА НА ЕТАПАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДРУКОВАНИХ ЗМІ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ У 1989-1991 РР.

Статтю присвячено дослідженню жанрової палітри друкованих ЗМІ Тернопільщини під час трансформаційних перетворень наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. Розглянуто тенденції використання жанрів, виявлено співвідношення інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних жанрів.

Ключові слова: трансформація, жанр, рубрика, заголовок, шпальта.

Структурно-змістовий та лінгвістичний аспект діяльності тернопільської преси у 1985-1991 роках є загально малодослідженим. До того ж особливістю означеного періоду є те, що процес трансформації друкованих ЗМІ супроводжувався і певними тенденціями щодо урізноманітнення формальної організації газетних текстів. Насамперед це стосується застосування жанрів, а саме: співвідношення інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних жанрів, динаміки змін цього співвідношення на різних етапах трансформації, тобто тих перетворень, яких зазнавала офіційна преса Тернопільщини наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр.

Можна виділити щонайменше три етапи такої трансформації. Перший – від середини 1989-го до літа-осені 1990 р. – можна означити як тематичний, оскільки він характеризується появою на шпальтах газет раніше забороненої тематики (історичної, релігійної та ін.). У цей період газети починають охоплювати найбільш суперечливі питання суспільного буття, залучаючи читача до пошуку відповідей на них. Другий етап (літо-осінь 1990 р. – кінець серпня – початок вересня 1991 р.), під час якого знайшла продовження не лише тенденція появи на шпальтах газет раніше забороненої тематики, а й створювалася видимість зовнішніх перетворень, – можна назвати зовнішньотрансформаційним. Натомість третій етап (кінець серпня – початок вересня 1991 р.), виходячи вже із реальної зміни статусу друкованих ЗМІ, можна вважати внутрішньотрансформаційним.

Відтак, акцентуючи на застосуванні жанрів під час усіх трансформаційних етапів, варто враховувати змістове, ідеологічне наповнення газетних текстів того часу, а також особливості тематичного, зовнішнього та внутрішнього трансформаційних процесів. Адже модель журналістики, зокрема і щодо формальної організації текстів на газетній шпальті, – це значною мірою явище конкретно-історичне. Передусім ідеться не так про її залежність від історичного часу як такого, скільки від суспільного середовища, під активним впливом якого вона формується. Усе це знайшло відображення і у тенденціях формальної організації різножанрових текстів у друкованих ЗМІ Тернопільщини кінця 1980-х – початку 1990-х років.

На етапі тематичної трансформації, що тривав із початку «перебудови» і десь до середини 1990-го року, наприклад, у газеті «Вільне життя» (надалі – ВЖ) події суспільно-політичного життя, так звані «гласність» і демократизація, знайшли вираження і в урізноманітненні та зміні пріоритетів, і в жанровому втіленні. Для наочної ілюстрації цього процесу варто порівняти організацію різножанрових текстів у пересічному номері ВЖ у другій половині 1989-го (на завершальному етапі тематичної трансформації) та наприкінці 1991-го років (коли уже відбулася внутрішня трансформація).

Зокрема, у ВЖ за 1989 рік місце передової статті на першій шпальті займають або матеріали ТАРС, як у номері за 10 вересня (№174) [1], або інформаційна добірка (у 1990-1991-му – на етапах зовнішньої та внутрішньої трансформації це стає уже нормою). На першій шпальті у цьому ж номері бачимо ще кілька розширених заміток за матеріалами ТАРС, РАТАУ, а також короткий звіт на місцеву тематику «Пленум обкому компартії України», тут же – анонси публікацій із 2-ї та 3-ї шпальт. Проте центральне місце під рубрикою «Порушуємо проблему» займає стаття і з промовистою назвою «Де ти, млин?», а майже весь «підвал» – рубрика «Фото вихідного дня».

Друга шпальта, як і на початках тематичної трансформації, відкривається все тією ж рубрикою «На партійні теми: звіти і вибори» (цього ми вже не бачимо на етапі зовнішньої трансформації), а саме: опубліковано статтю «Чи досить відчинити двері настіж?». Однак загалом у формальному вимірі організація текстів на завершених тематичної трансформації, порівняно із її початком, на другій і третій шпальтах ВЖ уже зазнала деяких змін. Окрім уже згаданої публікації на теми партійного життя, більшу частину шпальти займають проблемні, критичні,